
Lupta națională din Transilvania în perioada 1867-1914

Dorin DOLOGA

Cuvinte cheie: dualism, luptă națională, maghiarizare, conștiință națională.

Mots-clés: dualisme, lupte nationale, magyarisation, conscience nationale.

Desfășurată pe întreg parcursul perioadei dualiste, politica de maghiarizare a cunoscut grade diferite de intensitate, în funcție de situația internă și externă a Ungariei și de concepțiile conducătorilor guvernelor maghiare. Promovată de către toți prim miniștrii maghiari, această politică s-a manifestat cu o forță deosebită în timpul guvernărilor lui Kálmán Tisza, între 1875 și 1890 și a fiului său Istvan Tisza, în perioada 1913-1918. Kálmán Tisza se considera un Bismarck al Ungariei, numai că Germania era un stat național, pe când teritoriile aflate sub stăpânirea Ungariei erau locuite pe lângă maghiari și de alte naționalități. Guvernul lui Kálmán Tisza a încercat să pună stavilă mișcării naționale românești prin reducerea acesteia sub nivelul politicii cotidiene.

Politica de maghiarizare devenea mai puțin intensă în momentele în care situația externă devenea încordată. Înfrângerea Franței în războiul cu Prusia, în anul 1870, a permis Rusiei să-și recâștige statutul de mare putere. Revigorarea statului rus a provocat neliniște în rândul cercurilor oficiale maghiare. Acestea se temeau de încheierea unei alianțe secrete româno-ruse, prin care Rusia ar fi putut sprijini formarea unui regat român care să cuprindă și Transilvania împreună cu Bucovina, în schimbul cărui România și-ar fi pus teritoriul în serviciul intereselor rusești. Din acest motiv, guvernul maghiar a inițiat preventiv în anul 1872 negocieri cu fruntașii români. Chiar și austriecii solicitau maghiarilor să facă unele concesii slavilor și românilor, dar nu pentru că aceștia ar fi avut dreptul să le obțină, ci pentru ca în acest fel să se împiedice o posibilă alianță româno-rusă. În anul 1872 primul ministru maghiar, contele Melchior Lónyay, l-a chemat pe mitropolitul greco-catolic Ioan Vancea la Cluj, pentru a rezolva problema națională românească. El a cerut să-i fie prezentate cererile românilor. Vancea a jucat rolul de intermediar între națiunea română și guvernul maghiar. El a convocat o conferință a fruntașilor români, care să formuleze cererile naționale. Ca urmare, Vancea s-a întâlnit la Blaj cu George Barițiu, Ion Rațiu, Ilie Măcelariu, Vasile Bologa și vicarul Popea¹. Fără a cere în mod neapărat autonomia, memoriul prezentat șefului guvernului maghiar pune în discuție „uniunea” Transilvaniei cu Ungaria, arătând că acesta trebuie să se facă și cu consimțământul populației românești, cu îndeplinirea condițiilor puse de aceasta. Se solicita însă ca „uniunea” să fie însoțită de acordarea unor garanții întregii Transilvanii, ca atribute ale autonomiei acesteia. Fruntașii românilor cereau lui Lónyay aplicarea Legii XXXI din anul 1868 referitoare la naționalități, în special privind respectarea drepturilor limbii române în biserică și școală, înființarea de instituții culturale românești și numirea românilor în administrație și justiție².

Pentru rezolvarea problemei „uniunii” Transilvaniei cu Ungaria, fruntașii românilor s-au gândit să se adreseze încă odată împăratului. Astfel, la 3 iulie 1872 mitropolitul greco-catolic Ioan Vancea a adresat un memoriu în nume privat împăratului, în care arăta că românii nu resping „uniunea” în principiu, ci uniunea improvizată, forțată, totală, necondiționată, fără respectarea intereselor provinciale locale, transilvănene. Se cerea recunoașterea prin lege a limbii române ca limbă oficială, împărțirea administrativă a Transilvaniei cu respectarea celor trei națiuni, o lege electorală nouă fără privilegii de clase și de castă, numirea funcționarilor dintre români, libertatea

---

1 Acesta fusese trimis de către mitropolitul ortodox Andrei Șaguna care era bolnav și nu putuse să vină.

2 *Gazeta Transilvaniei*, nr. 141 din 26 iunie/8 iulie 1892.

religiei românești, autonomia bisericii greco-catolice, înzestrarea clerului român din bugetul statului sau fonduri publice, conducerea și administrarea autonomă a școlilor elementare și primare³ pe baza confesionalismului, numirea profesorilor români și folosirea limbii române ca limbă de predare la Universitatea din Cluj, înființarea unor gimnazii, școli reale, agronomice, a unui institut montanistic⁴ românesc, precum și subvenționarea de la stat a școlilor populare sărace. Memoriul a fost semnat de mitropolitul greco-catolic Ioan Vancea, de George Barițiu, Ilie Măcelariu și Ioan Rațiu⁵.

În toamna anului 1872 guvernul condus de Melchior Lónyay a pierdut însă puterea și problema națională românească a rămas nerezolvată. Realizarea în anul 1873 a alianței celor trei împărați, ce cuprindea Germania, Austro-Ungaria și Rusia, îndepărta pericolul rusesc. În aceste condiții maghiarii nu au mai fost interesați de tratative cu românii. În perioada următoare politica de maghiarizare s-a intensificat. În anul 1874 s-a emis pentru prima dată o ordonanță împotriva folosirii însemnelor naționale nemaghiare, acestea fiind socotite însemne străine. Folosirea simbolurilor naționale a fost totuși permisă, dacă alături de ele era arborat tricolorul maghiar. Odată cu cucerirea independenței României folosirea culorilor roșu, galben și albastru, chiar și în hainele portului popular a fost restricționată. Printr-o nouă ordonanță emisă în anul 1885, ministrul de interne Tisza a interzis cu toată rigoarea folosirea însemnelor nemaghiare, ca steaguri, embleme, cei care nu se conformau fiind pasibili de arest de până la 15 zile și amendă de până la 100 florini⁶.

În anul 1883, cu ocazia unei vizite a împăratului Franz Iosif la Seghedin, fiind întâmpinat și de mitropolitul ortodox Miron Romanul și greco-catolic Ioan Vancea, le-a cerut acestora în termeni categorici să acționeze în așa fel încât credincioșii să devină cetățeni loiali ai statului maghiar. Aceste mesaje erau alcătuite de guvernul maghiar și doar rostite de suveran.

Cabinetul contelui Gyula Szapáry, care a condus Ungaria între 1890-1892, a dus o politică de maghiarizare mai moderată. El viza o contopire a naționalităților în cadrul națiunii maghiare. Sub presiunea evenimentelor externe marcate de o nouă încordare a relațiilor cu Rusia, maghiarii au inițiat tratative cu românii. Szapáry voia să rezolve chestiunea naționalităților rapid și fără costuri prea mari. Românii urma să li se permită alegerea a 10-12 deputați naționali, în schimb aceștia trebuiau să sprijine guvernul⁷. Primul ministru maghiar era dispus să numească 2 comiți⁸ români, să permită arădenilor întemeierea unui gimnaziu, foștilor grăniceri să-și administreze liber fondurile și să acorde o subvenție mai mare de la stat bisericilor și școlilor românești. Legea naționalităților urma să se aplice în spirit cât mai liberal, românii nemaifiind restricționați în plan bisericesc și școlar. Sașii au primit și ei în schimbul împăcării cu maghiarii conducerea a trei comitate de margine.

Cu ocazia vizitei împăratului la Bistrița în anul 1891, unde a asistat la manevrele militare, guvernul maghiar a permis cu ocazia primirii delegațiilor bisericilor greco-catolice și ortodoxe românești atingerea chestiunii de naționalitate de către mitropolitul ortodox Miron Romanul, într-un text cenzurat totuși. Gestul viza și producerea unei bune impresii asupra României, a cărei apartenență la Tripla Alianță constituia un lucru deloc de neglijat. La manevre asista și ministrul de război român, generalul Lahovary. Schimbarea de atitudine era vizibilă, deoarece în timpul guvernului Tisza nu s-a permis vreunui prelat român să țină un discurs în spirit național în fața împăratului cu ocazia unei recepții. Mitropolitul a dat expresie grijiilor sale naționale. El l-a asigurat pe monarh că va promova binele comun, prin aceasta înțelegându-se interesele de stat, cu condiția asigurării existenței naționale și politice a românilor⁹.

Chiar dacă guvernul era dispus să acorde unele concesiuni românilor, opinia publică maghiară era total defavorabilă acestora. Maghiarii din Transilvania apreciau politica lui Szapáry drept o trădare, considerându-se sacrificați de dragul sașilor și românilor.

Szapáry a demisionat în anul 1892, fiind înlocuit de către Sándor Wekerle. Noul prim ministru era de părere ca maghiarizarea să se desfășoare treptat. În anul 1894 ministrul de interne Hieronymi a venit în Transilvania pentru a întemeia un partid român moderat, fără a reuși însă. Pentru a nu da senzația de slăbiciune, înainte de

3 Școli normale.

4 Institut minier.

5 *Tribuna*, nr. 173 din 1/13 august 1892.

6 *Gazeta Transilvaniei*, nr. 39 din 18 februarie /2 martie 1886.

7 *Ibidem*, nr. 231 din 18/30 octombrie 1891.

8 Conducători ai comitatelor.

9 *Tribuna*, nr. 231 din 17/29 octombrie 1891 și *Gazeta Transilvaniei*, nr. 199 din 8/20 septembrie 1891.

plecarea acestuia din Transilvania, condamnații în procesul Memorandumului au fost arestați de jandarmi și duși în închisorile din Vác și Seghedin, iar Partidul Național Român a fost desființat.

Primul ministru Dezsó Bánffy, care a condus Ungaria între 1895-1899, a înființat o secție a naționalităților, care avea drept scop culegerea informațiilor și controlarea mișcării acestora. Ca urmare a legăturilor între primul ministru maghiar și Sturdza, acesta din urmă l-a trimis în Transilvania pe Ioan Bianu pentru a-i îndemna pe români să aleagă deputați români pe listele partidului guvernamental. În schimb, Bánffy promitea românilor 20 de locuri în Parlamentul de la Budapesta¹⁰.

În anul 1899 a fost numit un nou guvern condus de Kálmán Széll. Noul prim ministru maghiar a desființat secția naționalităților. Cu ocazia tratatelor din anul 1900, acesta s-a arătat dispus să permită românilor să-și aleagă deputați în 40 de cercuri electorale¹¹. În anul 1908 primul ministru maghiar, Sándor Wekerle, a cerut deputaților români prin intermediul lui Aurel Vlad un memoriu care să cuprindă cererile românilor. După ce a fost redactat de către deputatul Iuliu Maniu, memoriul a fost înmănat primului ministru maghiar. Acesta le-a răspuns că programul lor este prea avansat. După ce tratativele inițiate de guvern cu comitetul Partidului Național Român au eșuat, factorii normativi din Viena au dat de înțeles guvernului maghiar că pentru contrabalansarea acțiunii intransigente a Partidului Național Român trebuie creat un partid moderat român. În anul 1910 s-au desfășurat noi tratative româno-maghiare. Tisza a intrat în legătură cu Ion Mișu și Vasile Mangra. Planul lui Tisza era să atragă în partidul guvernamental pe Mangra și pe cei din jurul ziarului „Tribuna” din Arad. Concilierea urma să se facă prin Mișu, Mangra urmând să fie un mijloc de presiune asupra comitetului național și a celorlalți fruntași români. Primul ministru maghiar pregătea terenul pentru o grupare românească „patriotică”, ce urma să se numească Partidul Creștin Social Român, pusă sub conducerea lui Vasile Mangra, care urma să participe la viitoarele alegeri susținând programul guvernamental, împotriva candidaților Partidului Național Român. În anul 1912 însă criza din Partidul Național Român a încetat. Gruparea tribunistă¹² s-a împăcat cu liderii partidului. În aceste condiții Istvan Tisza a intrat în tratative cu Comitetul Național Român, apoi cu arhierii români. În anul 1913 ministrul de culte și instrucție publică, Bela Iankovich, a mers la Sibiu și Blaj¹³. Tisza era gata să încheie o înțelegere cu Partidul Național Român, cu condiția ca acesta să renunțe să existe ca partid. În schimb, românii primeau 40 de mandate în parlamentul maghiar, precum și o serie de subvenții, titluri și decorații¹⁴.

Încă de la început românii transilvăneni au protestat împotriva politicii de maghiarizare, atât pe plan intern cât și extern. Fruntașii acestora au adresat la 15 iunie 1867 un memoriu puterilor europene favorabile românilor, în primul rând Franței, prin care protestau împotriva politicii de maghiarizare la care erau supuși. Autorii își justificau gestul de a se fi adresat împăratului francez, deoarece acesta era preocupat de situația din România. Ei își exprimau părerea că dincolo de Carpați se vor înregistra agitații politice și pe viitor din cauza nemulțumirilor românilor din Transilvania¹⁵.

În fiecare an la 3/15 mai românii transilvăneni aniversau deschiderea Adunării naționale de la Blaj din anul 1848. Această zi s-a sărbătorit la început la Blaj, iar apoi și la Sibiu, Cluj, Turda, Gherla, Nășăud și chiar la Budapesta. La aniversarea din anul 1868 intelectualii români s-au adunat pentru a discuta situația politică, anunțând și autoritățile despre acest lucru. Exprimând nemulțumirea generală a românilor a fost redactat un protest împotriva dualismului, cunoscut sub numele de Pronunciamentul de la Blaj. Românii cereau autonomia Transilvaniei, recunoașterea legilor Dietei de la Sibiu din 1863/1864 și redeschiderea Dietei transilvănene pe baza unei reprezentări reale. Nu se recunoștea nici dreptul Dietei de la Pesta de a da legi pentru Transilvania și nici pe deputații transilvăneni ca reprezentanți legali ai acesteia.

Oficialitățile maghiare au încercat să minimalizeze importanța Pronunciamentului, prezentând mișcarea ca fiind rezultatul inițiativei câtorva preoți și studenți, în timp ce marea majoritate a intelectualilor români s-ar fi dezis de acesta. Într-un stat constituțional așa cum pretindea că este cel maghiar, pronunciamentele politice erau permise, petițiile opoziției maghiare față de legile din 1867 fiind primite de către dietă. Pentru a putea acționa împotriva Pronunciamentului, autoritățile au declarat că acesta a fost redactat în altă parte și trimis la Blaj unde

10 *Tribuna*, nr. 178 din 14/26 august 1896.

11 *Gazeta Transilvaniei*, nr. 147 din 4/17 iulie 1900.

12 Gruparea aflată în jurul ziarului „Tribuna”.

13 Lucian Petraș, „Acuzații și acuzați în contextul crizei Partidului Național Român din anii 1910-1912”, în *Arhiva Someșană*, seria a III-a, nr. IV, Cluj-Napoca, 2004, p. 306 și *Gazeta Transilvaniei*, nr. 206 din 21 septembrie/4 octombrie 1913.

14 *Gazeta Transilvaniei*, nr. 201 din 14/27 septembrie 1913.

15 *Ibidem*, nr. 85 din 15/3 noiembrie 1868 și nr. 86 din 18/6 noiembrie 1868.

a prilejuit demonstrația românilor, fiind deci periculos pentru stat. Comisia Comitatului Albei Inferioare a considerat întrunirea de la Blaj ilegală, deoarece nu-și dăduse acordul pentru organizarea acesteia. Amenințările cu închisoarea și perchezițiile locuințelor la care au fost supuși autorii Pronunciamentului au determinat interpelări în dietă din partea deputaților români Ilie Măcelariu, Matei Popu Grideanu, Ioan Tulbașiu și Avram Tincu. În răspunsul său, ministrul de justiție B. Horváth incrimina faptul că Pronunciamentul ar fi un protest împotriva unității statului, acuzându-l pe Măcelariu, care a citit interpelarea, că a atacat unitatea statală și a comis o crimă de les-maiestate¹⁶. Românii i-au trimis ministrului de justiție o mulțime de petiții cerând extinderea anchetei și asupra lor, deoarece și ei sprijină Pronunciamentul. Procesul politic pe care autoritățile maghiare voiau să îl întenteze susținătorilor Pronunciamentului urma să fie unul monstruos, în condițiile în care acesta fusese subscris de peste 2000 de români¹⁷. Din cauza publicării acestuia, 30 de români au fost anchetați la Tribunalul din Târgu Mureș, 3 la Judecătoria din Blaj și 1 la cea din Reghin¹⁸. Cei care au fost implicați în redactarea și publicarea lui au fost acuzați de perturbarea liniștii publice. La sfârșitul anului 1868, la propunerea ministrului de justiție, împăratul Franz Iosif a dispus încetarea urmăririi penale a celor acuzați în procesul Pronunciamentului. În condițiile în care mulți dintre cei implicați în mișcarea Pronunciamentului erau preoți greco-catolici, oficialitățile maghiare doreau să evite izbucnirea unui conflict cu Vaticanul.

Lipsa unui partid îngreuna desfășurarea organizată și unitară a activității pe plan național a românilor din Transilvania. În Conferința națională de la Miercurea desfășurată în perioada 7-8 martie 1869, la care au participat peste 400 fruntași români, s-a hotărât crearea Partidului Național al Românilor din Transilvania, dar acesta a fost interzis de către autorități.

În perioada următoare lupta națională a fost mai puțin activă. Faptul s-a datorat conflictului între generația mai veche și cea nouă, fenomen apărut în anul 1873.

Proclamarea regatului român a avut imediat reflex în Transilvania. La conferința de la Sibiu din 1881 cele două partide naționale s-au reunit. Conducerea Partidului Național Român din Transilvania, Banat și Ungaria a revenit elementelor tinere. Datele și actele redactate în timpul conferinței au fost cuprinse în memoriul ce a fost trimis în anul 1882 miniștrilor maghiari și membrilor Parlamentului de la Budapesta.

Mișcarea națională se amplifică și își diversifică formele de acțiune. Către sfârșitul secolului al XIX-lea cultura de mase transformă societatea. Crește nivelul de instruire, publicul devine mai numeros. Apare fenomenul opiniei publice. În aceste condiții, oficialitățile maghiare se străduiau să acrediteze ideea conform căreia românii din Ungaria sunt mulțumiți și că numai câțiva agitatori izolați fac zgomot și dau semne de nemulțumire.

În anul 1890 românii constatau că Europa era atentă la situația din Transilvania. Studenții bucureșteni au prezentat în anul 1891 un Memoriu studenților din străinătate, în care acuzau asuprirea națională a românilor din Transilvania. Societățile studențești elvețiene, germane, slave, italiene, belgiene și franceze au acordat toată atenția memoriului studenților români¹⁹.

Un comitet de 40 de studenți români din Transilvania au răspândit în anul 1891 în Europa o publicație, Replica, prin care protestau împotriva persecuțiilor la care erau supuși românii de către maghiari. Actul a fost provocat de o broșură a studenților maghiari care blamau mișcarea națională a românilor.

Ideea unui memoriu care să prezinte situația românilor a fost discutată începând cu anul 1885 întâi în presă, apoi în conferințele naționale. S-a analizat modul în care trebuia redactat acesta și momentul în care să fie înaintat. Ocazia cea mai potrivită a fost socotită a fi în anul 1892, când se împlineau 25 de ani de la instaurarea dualismului austro-ungar. Călătoria lui Ion Rațiu, Vasile Lucaciu și Iuliu Coroianu la începutul anului 1892 în România, a reprezentat un pas decisiv pentru adoptarea formei finale a Memorandului. S-a hotărât canalizarea textului pe situația de la momentul respectiv și în perspectivă pe ceea ce ar trebui să facă în viitor împăratul pentru normalizarea, conform normelor etice și politice ale vremii, a stării de lucru existente în Transilvania²⁰. După redactarea acestuia o delegație de 300 de persoane a plecat la Viena pentru a-l înmâna împăratului.

16 *Ibidem*, nr. 55 din 29/16 iulie 1868.

17 *Ibidem*, nr. 58 din 12 august/31 iulie 1868; pentru delictе politice funcționau în Transilvania două tribunale, unul la Târgu Mureș și altul pentru sași la Sibiu.

18 *Ibidem*, nr. 8 din 10 februarie/29 ianuarie 1869.

19 *Tribuna*, nr. 74 din 31 martie/12 aprilie și nr. 126 din 5/17 iunie 1891.

20 Constantin Lupu „Preotul Vasile Lucaciu, epoca, omul, repere muzeografice în colecțiile Muzeului Militar Național”, în *Buletinul Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”*, nr. 4, București, 2006, p. 129.

Primul ministru Gyula Szápáry i-a cerut lui Franz Iosif să nu acorde audiență românilor, ceea ce împăratul a și făcut²¹. Văzând că la Viena și Budapesta doleanțele nu le sunt ascultate, românii s-au adresat opiniei publice europene. Memoriul a fost tradus în franceză, engleză și germană și trimis tuturor personalităților politice din Europa. Memorandumul a fost răspândit și în Transilvania.

După întoarcerea de la Viena a delegaților români care prezentaseră Memorandumul, casele lui Ioan Rațiu din Turda și ale fruntașilor români din Șimleu Silvaniei au fost devastate, iar românii din Arad au fost atacați în localurile publice²².

Procuratura din Cluj a intentat în anul 1893 proces celor 25 de membri ai Comitetului național român din Ungaria și Transilvania care au redactat Memorandumul, acuzându-i de trădare de patrie. Aceeași acuzație a fost adusă unui număr de peste 100 studenți români de la Viena, Budapesta, Graz și Cluj²³. Toți membrii comitetului au primit condamnări la închisoare pe diferite termene. Datorită intervenției regelui României Carol I, condamnările au fost grațiate de împăratul Franz Iosif în anul 1895.

Din ordinul guvernului maghiar, episcopul greco-catolic de Gherla, Ioan Szabó, l-a suspendat din funcție pe Vasile Lucaciu²⁴. Credincioșii din Sisești au închis biserica, iar cheile le-au trimis papei Leon al XIII-lea, cerând reabilitarea preotului Vasile Lucaciu. Un număr de 230 credincioși au plecat cu 50 de căruțe din localitate spre Gherla, unde se afla sediul episcopiei greco-catolice, pentru a cere ca preotul Lucaciu să fie repus în drepturi. Aceștia li s-au adăugat alții din regiunile străbătute, dar și de pe valea Someșului, astfel că numărul lor a ajuns la peste 500. Prevenit, episcopul a fugit cu trenul la Cluj, dar temându-se că va fi găsit și aici, s-a reîntors la Gherla, de unde noaptea a plecat cu o căruță și s-a ascuns, neavând curajul să stea de vorbă cu credincioșii²⁵.

Cu ocazia trecerii în anul 1905 la tactica activistă, lupta politică a devenit directă, ea ducându-se chiar în forul legislativ maghiar. Odată cu declanșarea primului război mondial lupta națională s-a desfășurat în noi condiții. Evenimentele au evoluat cu repeziune, iar românii din Transilvania au dovedit maturitatea necesară pentru a le face față cu succes. În perioada dualismului austro-ungar naționalismul românesc a suferit importante transformări. În anul 1848 se afla într-o fază gregară, dar după această dată asistăm la asimilarea ideii naționale în straturile de jos ale societății. Rând pe rând, în cadrul mișcării naționale au intrat funcționarii, ofițerii și tineretul studios. În anul 1860 naționalismul devine o manifestare a elitelor. În momentul Memorandumului, acesta atinge categoriile țărănești. După anul 1892 elitele se unesc cu masele, astfel că la sfârșitul secolului al XIX-lea mișcarea națională românească ajunge să cuprindă practic întreaga societate românească din Transilvania.

La lutte nationale en Transylvanie du 1867 au 1914

(Resumé)

Le matériel passe en revue l'attitude des gouvernements hongrois vis-à-vis des roumains de Transylvanie dans la période dualiste et les réactions des ceux-ci devant la politique de magyarisation. D'une part, les gouvernements adoptent des politiques plus dures ou plus apaisées suivant les conjonctures historiques et leurs intérêts propres, mais ayant pour fin l'intégration complète de la Transylvanie et la neutralisation des attitudes autonomistes. D'autre part, les élites roumaines sollicitent constamment le respect du droit de s'en servir du roumain dans l'église et à l'école, l'établissement des institutions culturelles roumaines et la nomination des roumains dans des postes de l'administration et de la justice. L'affermissement de la conscience nationale, l'élévation d'une classe moyenne roumaine, la constitution d'un parti national roumain formeront les prémisses de la radicalisation de la lutte nationale et l'intensification d'un sentiment favorable à l'union avec le royaume de la Roumanie.

21 Gheorghe Platon (coordonator), *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, București, 2003, p. 321.

22 *Tribuna*, nr. 165 din 23 iulie/4 august 1892.

23 *Ibidem*, nr. 132 din 16/28 iunie 1893.

24 *Ibidem*, nr. 202 din 10/22 septembrie 1892.

25 *Ibidem*, nr. 227 din 10/22 octombrie 1892.